

A deontológiai prioritás

Gondolatrokonság Ny. F. Fjodorov és a »korai szlavofilizmus« képviselői között

ALEXANDRA MEDZIBRODSZKY

*MA student at Central European University (CEU), Department of History,
Nádor utca 9, HU – 1051 Budapest; a.medzibrodszky@gmail.com*

SCN VI/2 [2013], 53–64

N. F. Fedorov (1829–1903) je eden najbolj izvornih ruskih mislecev vseh časov, kljub temu da je bil v sovjetskem obdobju praktično nepoznan. *Zgodnji slovanofilski* misleci, kot so na primer Aleksei Homjakov, Ivan Kireevski in Konstantin Aksakov, so pogosto omenjeni kot možni vplivi na Fedorova, čeprav njihova intelektualna podobnost še ni bila podrobno analizirana. Članek izpostavlja podobne tematske ideje Fedorova in *zgodnjih slovanofilov*, hkrati pa preučuje posebno, *idealistično* rabo terminologije, ki je značilna za vse navedene mislece in ki ne poudarja ontologije – kar obstaja ali je obstajalo, temveč deontologijo – kar bi moralo obstajati.

N. F. Fedorov (1829–1903) is considered to be one of the most original Russian thinkers of all time, although he was virtually unknown during the Soviet period. “Early Slavophile” thinkers, i.e., Aleksei Khomyakov, Ivan Kireevski and Konstantin Aksakov are frequently mentioned as possible influences on Fedorov, but their intellectual similitude has not been thoroughly analyzed. This paper identifies similar thematic ideas between Fedorov and the early Slavophiles and also examines the particular “idealistic” use of terminology that characterizes all of these thinkers and which puts emphasis not on ontology, i.e., on what exists or existed, but on the sphere of deontology, i.e., on what *should exist*.

Ključne besede: N. F. Fedorov, slovanofili, A. Khomyakov, I. Kireevsky, K. Aksakov, ruska filozofija, ruska intelektualna zgodovina

Key words: N. F. Fedorov, Slavophiles, A. Khomyakov, I. Kireevsky, K. Aksakov, Russian philosophy, Russian intellectual history

---

„Я не знаю более характерного русского мыслителя,
который должен казаться чуждым Западу”.

„Nem ismerek nálánál jellegzetesebb orosz gondolkodót,
aki a Nyugat számára nem lehet más, mint idegen.”
(Ny. Bergyajev)

Nyikolaj Fjodorovics Fjodorov (1829–1903) személyét rengeteg vita övezi, ám abban szinte mindenki egyetért, hogy a valaha élt egyik *legeredetibb* orosz gondolkodóról van szó. Az eredeti szuperlatívusza ez esetben nem pusztán azt jelenti, hogy az orosz gondolkodók között a legeredetibb, hanem azt is, hogy magát az eredetiséget, – szinonimával a „sajátosságot” – emelte a felsőfokra. A *sajátosság* mint fogalom a XIX. század óta fontos terminusa az orosz önreflexivitásnak. A problémakör rendkívüli bonyolultsága ellenére annyi megállapítható, hogy az *eredeti*, *sajátos* jelzők valamilyen szinten az orosz identitás részévé, és ezáltal az *orosz* mint fogalom szinonimáivá is váltak és táplálták az orosz mint messianisztikus nép képét. Ezáltal válhat Fjodorov sok kortárs és későbbi gondolkodó vagy kutató szemében *tipikus* orosz gondolkodóvá.

Tudományos és értelmiségi körökben jelenleg is zajlik a forradalom előtti orosz bölcelet újrafelfedezése és ennek a keretében növekedett meg az érdeklődés Nyikolaj Fjodorov írásai iránt is. *Közös ügyének*¹ központi gondolata azonban egyelőre széles körben nem ismert, ezért főbb pontjait röviden ismertetem. Erre azért is van szükség, mert Fjodorov hatástörténete során „írási mintegy gondolat-bányává váltak, amelyből mindenki kénye-kedve szerint kiaknázza (és ezáltal gyakran meglehetősen elferdítette) azt, ami számára szükségesnek tűnt ...” (Hagemeister 1989: 104).

A közös ügy központi gondolata

Fjodorov alapvetően mindig *ugyanarról beszél*, mindent ugyanabból a nézőpontból közelít meg. Ahogy George Young, *Nikolai F. Fedorov: Introduction*

---

¹ A szakirodalomban általában *A közös ügy filozófiájaként* emlegetett tanítását Fjodorov *maga sohasem* nevezte így, nem ő adta neki ezt a címet. Gondolataira általában *tanítás-ként* (*учение*), *projektként* (*проект*) vagy *felhívásként* (*призыв*) utalt (Hagemeister 1989: 59). Gyakorta előfordul még a *szupramoralizmus* elnevezés. *A közös ügy filozófiája* címet kapta azonban Fjodorov halála után megjelent írásainak két kötete és ezért terjedt el ez az elnevezés. Az első kötet 1906-ban jelent meg Vernijben (ma Alma-Ata); a második kötet 1913-ban látott napvilágot Moszkvában; tervbe volt még véve egy harmadik kötet is, ez azonban sosem készült el. A két kötet Ny. P. Peterszon és V. A. Kozsevnyikov, Fjodorov két legközelebbi tanítványa szerkesztésében jelent meg és a címet is ők adták neki. Érdekesség, hogy a második kötet előszavában a szerkesztők felhívják arra a figyelmet, hogy Fjodorov feljegyzésein *utólagos munkálatokat* kellett végezniük, mivel azok töredékes, kidolgozatlan formájukban nem voltak alkalmasak a publikálásra. Michael Hagemeister külön kiemeli, hogy a deklarált szerkesztői elvekből az következik: a tanítványok *jelentősen belenyúltak a szövegekbe* (Hagemeister 1989: 52–3).

című könyvében megállapítja: Fjodorov írásainak olvasása közben gyakran van az embernek „*déja vu* érzése” (Young 1979: 78). Tehát az, hogy Fjodorov *mit* mond, következetes és változatlan; az viszont, hogy *hogyan* mondja, éppen milyen kontextusba ágyazza, milyen tematikával kapcsolatosan fejt ki, nagyon színes és változatos. Tehát alapvetően van *egy központi gondolata*, amelyet *különböző módon* mond el újra és újra.²

Ez a központi gondolat tulajdonképpen egy mondatban összefoglalható. Fjodorov kiinduló pontja, legfőbb premisszája az, hogy „[a]z élet jó, a halál rossz.” (II, 136)³ Ezért a legfőbb cél, a *halál leküzdése*, és ebből következően a halottak (minden egyes emberé) *fizikai* feltámasztása, melyet az ebből a célból *egyesült emberiségnek* (minden egyes élő és halott nemzedék) *erkölcsi* kötelessége megvalósítani. Ez Fjodorov *közös ügyének* központi gondolata. A központi gondolat egyes elemei kör-körösen összefonódnak, mindegyik ugyanolyan fontosságú, s ha bármelyik pillért ledöntjük, borul az egész felépítmény, amelyet már egyébként is ellentmondások kusza hálója tart egyben.

Központi gondolatának *a halál legyőzése* a kiindulópontja, fókuszpontja azonban az az *erkölcsi kötelesség*, hogy fizikailag feltámasszuk az elhunyt nemzedékeket. Ez az erkölcsi kötelesség magából a halál egyetemes jellegéből fakad; abból, hogy ez *mindenkit* érint. Fontos kiemelni, hogy Fjodorov az elhunyt nemzedékek fizikai feltámasztását *tudományos-technikai úton* képzei el, a tudományba vetett hite határtalan. Taras Zakydalsky, amerikai Fjodorov-kutató három jelzővel illeti Fjodorov feltámasztás koncepcióját: *fizikai, immanens és egyetemes*; s úgy gondolja, hogy Fjodorov tanításának az eredetisége pontosan abból fakad, hogy ugyan „[m]ás gondolkodókban megfogantak a feltámasztásnak/feltámasztásnak (*resurrection*) különböző változatai, amelyekre igaz valamelyik jelző, de tudomásom szerint, Fjodorovot megelőzően senki sem gondolt még olyan feltámasztásra/feltámasztásra, amelyben jelen lenne mind a három vagy akár a kombinációja valamelyik kettőnek” (Zakydalsky 1979: 62).

Fjodorov *közös ügyének* központi gondolata – eredeti, unikális, megismételhetetlen. Ám nem szabad elfelejteni, hogy Fjodorov kétségkívül saját korának szülötte; s alapvető meggyőződése, világképe abból a korból táplálkozik, amelyben megszületett, felnőtt, élt, tanított és meghalt. Ezzel kapcsolatosan a szakirodalomban úton-útfélen megemlítik, hogy Fjodorov bizonyos meggyőződései emlékeztetnek a „szlavofilek gondolataira”, az ilyen állítást azonban gyakran nem követik érvek és az sem mindig derül ki, hogy pontosan mely gondolatok hasonlítanak egymásra. Ezért szükséges és érdemes a szövegkor-

² Fjodorov gondolatainak talán leginkább „vegytiszta” összefoglalását a *Szupramoralizmus, avagy az egyetemes szintézis* című írásában olvashatjuk. Az írás egy részlete magyar nyelven is olvasható: Fjodorov, Ny.: *Szupramoralizmus, avagy az egyetemes szintézis*. Fordította Baán István. In: *Filozófiai Figyelő* XIII. 1991. 180–202. A fordításhoz Török Endre írt bevezetőt.

³ A Ny. Fjodorovtól vett idézetekre az 1995–2000 között megjelent négy és egy kiegészítő kötet alapján hivatkozom. A római szám a kötetszámot, az arab szám az oldalszámot jelöli.

puszokat közelebbről megvizsgálni, hogy tisztán lássuk: Fjodorov és a szlavofil gondolkodók között vajon elszórt, *véletlen* egyezések vagy *valós* gondolatrokonság áll-e fenn. Ezen írás keretein belül a szlavofilek első nemzedékének gondolataival vetem össze Fjodorov elképzeléseit, ezen a csoporton belül is elsősorban Alekszej Homjakov, Ivan Kirejevskij és Konsztantyin Akszakov, tehát az 1840-es és 50-es évek „korai szlavofilizmusának” írásait vizsgálom.

Gondatrokonság a „korai szlavofilizmus” képviselőivel – a tematikai sík

Nyikolaj Fjodorov írásai és a „korai szlavofilizmus” gondolatai több ponton is érintkeznek. Rengeteg *tematikai hasonlóságot* fedezhetünk fel⁴ a két szövegtörzset között, amelyekből a következő, főbb pontokat szeretném kiemelni: (1) a Nyugatra jellemző individualizmus és a személyek közötti viszonyt szabályozó jog elvetése mint ideális szerveződési forma az emberiség számára; (2) az emberek szétválása két részre: „művelt társadalomra” és „népre” illetve fjodorovi nyelvhasználatban „tudósokra” és „tudatlanokra”; (3) Oroszország eltérő – tehát sajátos – fejlődési útja és az ebből fakadó megváltó misszió.

A tematikai hasonlóság főbb elemei

(1) *a Nyugatra jellemző individualizmus és a személyek közötti viszonyt szabályozó jog elvetése mint ideális szerveződési forma az emberiség számára*

Nyugaton az egész társadalmi és magánélet az individuális, elkülönülő függetlenség fogalmán alapszik, amely az individuum elszigetelődését feltételezi. /.../ Minden egyes individuum – legyen az magánember, lovag, fejedelem vagy város, saját jogkörén belül önhatalmú, nem korlátozza semmi sem, saját maga alkotja a törvényeit. Minden személy első dolga a társadalomba belépve, hogy várat emel maga köré, és onnan belülről folytatja le tárgyításait a többi, független hatalommal. (Kirejevskij 1911: 113)

Kirejevskij fentebbi megállapítása igazán képszerűen és kifejezően mutatja be, hogy a szlavofilek első nemzedékének szemében miként jelent meg a nyugati világ társadalma s azon belül az egyének között uralkodó viszonyok. Fjodorov számára az ideális szerveződési forma valamiféle *egy és oszthatatlan egység*, a Szentháromsághoz hasonlatosan. Ebből az következik, hogy az *individualizmusra*, amelyet ő is a nyugati életmód jellegzetességének tart, *az emberiség zsákutcájaként* tekint. Egy megjegyzésében Kant filozófiájával kapcsolatosan a következőket mondja:

Ő [Kant] és a nyugati ember általánosságban a legnagyobb jót a megosztottságban (разнь) látja (az individualizmusban, a személyiségben) és a megosztottságot a független személyiség és szabadság szükséges feltételének tekinti.” (De a pusztán személyes szabadság – csak képzeletbeli szabadság; szabadság pusztán az értelmes lényektől –

---

⁴ További tematikai hasonlóságok felsorolását lásd: Sisak G. (1996).

csak látszat: a valóságban – csupán közös rabság az értelem nélküli erők alatt; rabság, amelyből egyenként nem lehetséges a kiszabadulás; mert az igazi szabadsághoz nem a személy értékét védelmező megosztottság a szükséges, hanem a közös megváltás ügyében (дело) való egyesülés.” (II, 93)

Az individualizmusra épülő társadalomban az emberek közötti viszonyokat a jog szabályozza. A jogról nagyon hasonló a véleményük a korai szlavofileknek és Fjodorovnak. A szlavofilek számára a jog *mesterséges, külső kényszer* eredménye és a Nyugaton attribútuma: „Nyugaton /.../ minden társadalmi viszony a megállapodáson (*условие*) alapszik, vagy legalábbis törekszik e mesterséges alap elérésére” (Kirejevskij 1911: 116). Ezzel szemben, a szlavofilek véleménye szerint az emberek közötti *formális, jogi viszonyok* helyett az *erkölcsnek* kellene az emberi kapcsolatokat meghatároznia:

Minden erő az eszményben van. És mit érnek a feltételek és a szerződések, ha hiányzik a belső erő? Semmiféle szerződés sem tarthatja vissza az embereket, ha nincs meg a belső szándék. Minden erő az erkölcsi meggyőződésben van. Ez a kincs megvan Oroszországban, mivel mindig hitt benne, és sohasem folyamodott szerződésekhez. (Akszakov 1861: 18)

Fjodorov hasonlóképpen gondolkodik, mikor arról ír, hogy az emberek közötti kapcsolatok ideális állapotát a *rokonságban* (*родство*) látja, ám körbetekintve a világban úgy gondolja, hogy a *nem-rokonság* (*неродственность*) az uralkodó, mely alatt a „testvériséget” helyettesítő „állampolgárságot” vagy „civilizációt” érti. Az emberek között pedig következképpen a nem-testvéri (*небратское*) állapotok dominálnak, amely alatt Fjodorov „minden jogi-gazdasági viszonyt, a rendiséget és a nemzetközi viszálykodást” érti. (I, 43)

Itt érdemes megjegyezni, hogy mind Fjodorov, mind a szlavofilek viszonya a *Nyugathoz* bonyolult és paradoxonokkal terhes, bár különböző okokból az. A „korai szlavofilizmus”⁵ képviselői esetében Sisák Gábor kiemeli, hogy „[a]z ideális oroszországi és az empirikusan is létező európai „műveltség” tartalmakat tekintve eltéphetetlen kapcsolatban vannak egymással, az oroszországi műveltség mintegy az európai műveltség betetőződése, legmagasabb rendű formája” (Sisák 2008: 59). A szlavofileknek *szükségük van* a Nyugatra, hiszen nem elvetik annak eredményeit, hanem elégtelennek nyilvánítják, s úgy gondolják a tanítvány, azaz Oroszország, majd túlnövi mesterét és megválaszolja az európai kultúrában megválaszolatlanul maradt kérdéseket.

Fjodorov esetében is azt látjuk, hogy egy alapvető paradoxon köré épül a *Nyugathoz* való viszonya. Egyrészt, Fjodorovnak nincs jó véleménye a nyugati industrializációról, mert az ipar mozgatórugójának a szexualitást, a *nőért folyó harcot* tartja és ez a küzdelem csak elfecsérli az emberek energiáját és a nyersanyagot különféle „játékok” előállítására és nem az elhunyt nemzedékek feltámasztásán munkálkodik. Fjodorovnál az ilyen „fecsérlő industrializáció”

⁵ Sisák Gábor szóhasználatában: „igazi szlavofilizmus” vagy az „1840–50-es évek szlavofilizmusa” (Sisák 2008: 3–4).

a Nyugat attribútuma. Az ellentmondás abban rejlik, hogy ennek ellenére Fjodorovnak is *szüksége* van a Nyugatra, elsősorban a nyugaton zajló industrializáció termékeire, hiszen az elődök feltámasztását és a természet regulációját mindenképpen *tudományos-technikai úton* képzei el. Tehát, például Fjodorov egyik dédelgetett álma, az „esőfakasztás”, melynek alkalmazása képes lenne folyamatosan biztosítani a jó termést – nem valósítható meg a tudomány és a technika segítségével nélkül.

(2) az emberek szétválása két részre: „művelt társadalomra” és „népre”, illetve fjodorovi nyelvhasználatban „tudósokra” és „tudatlanokra

A gondolat elszakadása a cselekedettől Fjodorov szemében az egyik legsúlyosabb rossz:

az összes megosztottság közül a gondolat és a cselekvés szétválása /.../ alkotja a legnagyobb csapást, összehasonlíthatatlanul nagyobb, mint [az emberek] szétválása szegényekre és gazdagokra. (I, 41)

A gondolat *elszakadt a cselekedettől* és ennek a manifesztálódása az emberek elszakadása egymástól, a két réteg – a tudósok (*учёные*) és a tudatlanok (*неучёные*) – kialakulása. Ám ez a szétvált tudás nem működőképes, mivel mindkét típusú tudásból hiányzik az, amely a másikban megtalálható, tehát egymásnak *komplementerei* és ezért kívánatos az egyesítésük:

A belső diszharmonia a külső diszharmonióban gyökerezik, abban, hogy a tudós és az értelmiségi osztályok elkülönülnek a néptől. Az érzelmektől megfosztott tudás – pusztán az általános okok tudása lesz, nem pedig a nem-rokonság okainak a kutatása; míg az akarattól megfosztott értelem – a rossz ismerete lesz, a törekvés nélkül, hogy kiírtsuk [a rosszat] és a jó ismerete, a vágy nélkül, hogy elősegítsük [a jót]; tehát pusztán a nem-rokonság felismerése lesz, nem pedig a rokonság helyreállításának a projektje. (I, 45)

Sisák Gábor jogosan teszi fel a kérdést: „a fjodorovi gondolkodásra jellemző „tudósok” és „tudatlanok” közötti szakadékban nem éppen ugyanaz a szakadék látható-e, amely a „nép” és a „művelt társadalom” között húzódott, amelynek leküzdésén oly sokat gondolkodott Homjakov, Kirejevskij és Dosztojevskij?” (Sisák 1996: 389). Hogy válaszolni tudjunk erre a kérdésre először nézzük meg, mit ír Homjakov erről a kettéosztottságról, erről a szakadásról:

Amennyire a történelmi fejlődés feltételeitől eltávolodott társadalom felsőbb rétegei egyre inkább beletemetkeztek az idegen alapelvekből származó műveltségbe (*образованность*), amennyire az elszakadásuk egyre élesebb lett; a szellemi tevékenység az alsóbb rétegek között is gyengült. Számukra nem létezik az elvont tudomány, az elvont tudás, számukra csak az élet közműveltsége (*общее просвещение*) lehetséges, ám ez a pusztán a gondolatok állandó körforgásában (amely hasonló az emberi test vérkeringéséhez) megjelenő közműveltség ellehetetlenedik a társadalom szellemi struktúrájának kettéosztottsága miatt. A felsőbb rétegekben megjelent a tudás, de ez az élettől teljesen elszakadt tudás; az alsóbb [rétegekben] pedig az élet, amely sosem ébred öntudatra. (Homjakov 1900(1): 22)

Fjodorov „tudós-tudatlan” között húzódó szakadéka valóban sok hasonlóságot mutat azzal a szocio-kulturális szakadékkal, amelyről a „korai szlavofilizmus” képviselői, vagy éppen Dosztojevszkij is sokat írt. Fjodorov általában következetesen a „tudósok” és „tudatlanok” terminológiáját használja, de előfordul, hogy ettől eltér és nála is megjelenik a „nép” fogalma: „A német és ezáltal az egész európai filozófia törvényesítette, sőt örökkévalósággá változtatta a „két fajta ész” formájában a két réteg létezését: a tudós osztályét és a népét.” (II, 87) Az is hasonló meglátás, hogy a tudósok, a felsőbb rétegek tudása elszakadt az élettől:

Azáltal, hogy a tudomány közvetlenül, személyesen nem vesz részt a harcban, azaz magában a háborúban; valamint nem érintik a természetes csapások, hiszen a természettel közvetlen kapcsolatban álló parasztság megvédi annak erőitől; ezáltal a tudomány közömbös marad még a természetes erőforrások elapadásával és a klímaváltozással szemben is... (I, 41)

A hasonlóságok mellett meg kell említeni két dolgot, amelyben láthatóan különbözik a „korai szlavofilizmus” nép-művelt társadalom felosztása a fjodorovi tudós-tudatlan dichotómiától. Fjodorovnál, a *közös ügy* feltámasztás projektjének *egyetemesség* jellegéből adódóan, ez a kettéosztottság nem korlátozódik az orosz földekre, hanem az egész emberiséget érinti. További különbség, hogy Homjakov, Kirejeveszkij vagy akár Dosztojevszkij a tudós, művelt társadalom rétegének nézőpontjából nyilatkozik. Dosztojevszkij egy helyen például ezt írja: „Hiszen mi – ki kell mondanunk az igazságot – nem tudjuk megszólítani a népet” (Dosztojevszkij 1998: 24). Fjodorovnak viszont feltett szándéka a „tudatlanok” oldaláról megszólítani a tudósokat. „A kérdés a testvériségről, vagy rokonságról...” című írásának az alcímében ezt szó szerint megfogalmazza, hiszen *saját írásának* ezt a címet adja: „Feljegyzés a *tudatlanoktól a tudósoknak (kiemelés – M. A.)*, az egyháziaknak és a világiaknak, a hívőknek és a hitetleneknek.”

(3) Oroszország eltérő – tehát sajátos – fejlődési útja és az ebből fakadó megváltó misszió

Az emberek közötti viszonyokról írva Fjodorov egy másik helyen kiemeli, hogy a jogi-gazdasági rendszerek idegenek maradtak az orosz nép számára, és ebből a különleges helyzetből adódik az orosz nép különleges feladata, azaz küldetése:

/.../ megőriztük az obszcinát és részben a nemzeti életformát, az ezeréves pangásnak köszönhetően, amelyben kénytelenek voltunk benne ragadni, a vad és primitív társadalom állapotában; ezen minden nép keresztülment, ez alakította a természetünket, ennek a pangásnak hála számunkra idegenek maradtak a magasan (?) fejlett jogi-gazdasági rendszerek, amelyek az egész természetet, az emberiség örökbirtokát, jövedelmező ágazattá alakították át (utilitarizmus), a testvériséget felcserélték jogi megegyezéssel, melynek igazságát saját maguk sem ismerik el. Így alakult ki a mi természetünk, amely megkülönböztet minket a többi néptől, ez adta nekünk a fizionómiánkat és súlyos küldetésünket a közös ügyben, mely különbözik más népek feladatától. (I, 200)

Az a gondolat, hogy azáltal, hogy Oroszország történelmi fejlődése eltér Nyugat-Európától lehetősége van annak problémáira választ adni már *Csaadajev*nél felmerült. Csaadajev az *Egy örült magamentsége* című írásában elmélkedik Oroszország megváltó sorsán, amely meglátása szerint abból a helyzetből fakad, hogy Oroszország nem járta be azt az utat, amelyet a többi nép. Csaadajev abból indul ki, hogy „azért jöttünk mások után, hogy amit teszünk, jobban tegyük náluk” (Csaadajev 1980: 218). Ezáltal nem csak lehetősége nyílik Oroszországnak olyan fejlődési útvonalat bejárni, mely más népek számára nem adatott meg, hanem *ez a feladata*, „hivatása”, azaz hogy utat mutasson a világ többi részének.

A szlavofil hagyomány is átveszi ezt a gondolatot, miszerint Oroszország fontos szerepet fog betölteni a világ sorsának alakulásában, mert *nem úgy* fejlődött, mint a többi nép, azaz a történelme *sajátos*. Tehát ez mindenképpen közös pont Fjodorov és a szlavofil gondolkodás között, ráadásul ezt az elképzelésüket mind Fjodorov, mind a szlavofilek azzal magyarázzák, hogy az orosz népben olyan Fjodorov szavajárásában adottságok (*задатки*), a szlavofilek nyelvezetében alapelvek (*начала*) rejtőznek, amelyek eltérnek a nyugat-európai fejlődéstől, így alternatívát nyújthatnak a jövőt illetően. Ennek a tematikai hasonlóságnak a bemutatása túlmutat a pusztá tematikai rokonságon Fjodorov és a „korai szlavofilizmus” között, ezért ezen a ponton áttérek a Fjodorov és szlavofilek közötti *látásmódbeli hasonlóságra*.

Gondolatrokonság a „korai szlavofilizmus” képviselőivel – a látásmódbeli sík

Az a *látásmódbeli hasonlóság*, amely áthatja mind Fjodorov, mind a „korai szlavofilizmus” képviselőinek szövegeit – hatással van a szövegek értelmezési tartományára is, ezért fontos közelebről megvizsgálni a kérdést.

Fjodorov és a szlavofilek írásait tanulmányozva azt találjuk, hogy magukban az említett orosz népben megőrződött adottságokban, illetve alapelvekben találunk némi átfedést („nemzetségi életforma” (*родовой быт*), obscsina), de a tartalmuknál talán hangsúlyosabb az, hogy a szlavofilek *nem* tekintenek ezekre az adottságokra vagy alapelvekre úgy mint az orosz népben *kifejlődött*, teljes valójukban *létező*, megvalósult tulajdonságokra, és ugyanez igaz Fjodorovra is, ahogy azt Sisák Gábor is megjegyzi lábjegyzetben Fjodorov és a szlavofilek kapcsán (Sisák 1996: 389). Fjodorov például inkább úgy beszél ezekről az adottságokról, mint felfedezésre váró lehetőségekről, amelyek egyelőre *mélyen alszanak*:

Ha belegondolunk ezekbe az adottságokba, amelyek az orosz népben rejlenek, az adottságokba, amelyeket még nem ismertek fel, mondhatni még bennük szunnyadnak... /.../ Hinni szeretné az ember, hogy nem sok hiányzik ahhoz, hogy ezeket a szunnyadó adottságokat felismerjék és felélesszék; hogy az orosz nép felébredjen és elinduljon egy nagy cél felé. (I, 202)

Hasonló gondolatot olvashatunk Kirejevskijnél, mikor azt írja, hogy:

Hiszen Oroszország műveltségének alapelvei sohasem mutatkoztak meg az életében a szemnek oly láthatóan, mint amennyire a Nyugat műveltségének alapelvei bontakoztak ki a nyugati történelemben. Így, ha meg akarjuk őket találni, akkor kutatni kell őket, mert nem olyan szembetűnőek, mint az európai műveltség. (Kirejevskij 1911(1): 181)

Homjakov is írt arról, hogy láthatóvá kellene tenni az orosz népben megőrződött alapelveket:

az ősi Rusz nem tudta megvalósítani fontos feladatát, hogy láthatóvá tegye a szellemi élete alapját képező gondolatot és érzést. (Homjakov 1900(1): 241)

A szlavofileknél a valóság és eszmény közötti differencia nem korlátozódik pusztán az említett alapelvekre, hanem egyértelműen előtűnik egy erre épülő egész *látás- és gondolkodásmód*, amelynek lényege Sisák Gábor megfogalmazásában az, hogy „a „korai szlavofilek” „idealista” szemléletében élesen elkülönülnek az eszmék, eszmények, alapelvek a belőlük megvalósult, létező, fennálló, történetileg kialakult intézményektől, formáktól. Következetes szóhasználatuk és metodológiájukból kifolyólag ez a megkülönböztetés az „igazi szlavofil” szövegekben jól nyomon követhető” (Sisák 2008: 72–3).

Fjodorov gondolkodását is áthatja egy ilyen típusú „idealista” látásmód, s ezt állandóan észben kell tartanunk a fjodorovi szövegek olvasása közben. Fjodorovnál ez olyannyira erős, hogy nem képes a dolgokat a jelen időben látni és értelmezni: „ahogy egyik szemével a középkorra tekint hátra, míg a másik szemét az elképzelhetetlenül távoli jövőre szegezi, Fjodorov úgy tűnik mindent látott – leszámítva azt, ami a közvetlen és a jelen (*immediate and present*) (Young 1979: 151). Tehát Fjodorov bármire, amire ránézett – elsősorban nem azt látta *ami*, hanem azt *ami lehetne*, s amilyen funkciót betölthetne az adott dolog a *közös ügy* megvalósításában. Ebből kifolyólag, Fjodorovot olvasva különösképpen elővigyázatosnak kell lennünk és egyes szavak esetében mindenképpen el kell rajta gondolkodnunk, hogy vajon körülbelül ugyanazt értjük-e mi rajta, mint amit Fjodorov. Írásaiból több helyen is az derül ki, hogy *gyakran* nem ez a helyzet, ráadásul nem komplex fogalmak hanem egyszerű, mindennapi szavak esetében is igaz ez. Például a következő részletben, ahol Nietzsche-t marasztalja el, jól körvonalazódik ez a látásmód:

[Nietzsche] [e]gyáltalán nem látta az aktív történelmet. Számára a történelem olyan volt, amilyen – tehát tény – és nem pedig olyan, amilyennek lennie kéne – tehát a léthez szükséges projekt. Ismerte a múzeumot, de csak olyannak, amilyen – nem pedig olyannak, amilyennek lennie kéne: egy olyan intézménynek, amely őrzi az elhunytak emlékét és megalkotja a visszatérésükhöz szükséges erőket és eszközöket. Végül, a temetőt is csak jelenlegi formájában ismerte, mint a bomlás és a feledés helyét; nem pedig a szükséges formájában: az újjáteremtés, az élők és a holtak egyesülésének helyeként; azaz mint a feltámasztás színhelye. (II, 130)

Ezt a jelenséget Nyikolaj Bergyajev is kiemeli, Fjodorov önkényuralommal kapcsolatos nézetei kapcsán: Fjodorov önkényuralomról alkotott filozófiája „tisztán projektív. És az önkényuralom eme projektjének semmi köze sincs

ahhoz, ami az önkényuralom volt a múltban (és ami a jelenben) (Bergyajev 2004: 444).

Tehát Fjodorov *közös ügye*, szupramoralizmusa „a létezőről a kellőre (должный) az ontológiáról a deontológiára helyezi át a prioritást” (Szemjonova 2004: 168). Avagy Bergyajev szavaival: Fjodorov „a súlypontot a létező szférájából a kellő szférájába, a projektivitásba helyezi át” (Bergyajev 2004: 427). Ehhez érdemes hozzáfűzni, hogy Bergyajev szemében ez a látásmódbeli sajátosság „nagyon orosz”:

Fjodorov nagyon orosz gondolkodó a tudással kapcsolatos tanításában: átveszi és folytatja az orosz gondolkodás hagyományát; amely mindig is annak a tudására törekedett, aminek lennie kéne; amely lényegében mindig is projektív és pragmatikus volt; s mindig is elfordult a tiszta, szemlélődő metafizikustól (és gnosztikustól.). (Bergyajev 2004: 433)

És valóban, a „korai szlavofilizmus” írásaiban is megfigyelhető, hogy a létezőről a kellőre helyezik át a hangsúlyt, s ennek a figyelmen kívül hagyása félreértelmezésekhez vezethet. Például Sisák Gábor kiemeli, hogy a szlavofilek „idealista” szemléletének fényében „a „pravoszlávia” alatt nem az Oroszországban és a többi, a keleti kereszténységhez tartozó országban fennálló egyház értendő, hanem az ideális egyházi közösség, annak eszméje és eszménye. A fennálló oroszországi egyházat a szlavofilek éles kritikával illették (Sisák 2008: 73).

Nyikolaj Fjodorov gondolatai mélyen az orosz bölcséleti hagyományban gyökereznek, de eredetiségének meghatározó forrása nem csak a sajátos szlavofil világvélemény, hanem maga a *küldetéstudattól terhes* orosz lélek. Nem véletlen, hogy Fjodorovról az orosz gondolkodás nagy formátumú képviselői, mint például Fjodor Dosztojevszkij, Lev Tolsztoj vagy Vlagyimir Szolovjov mind tisztelettel és elismeréssel nyilatkoztak; annak ellenére, hogy egyikük sem ismerte vagy értette teljesen, illetve egyikük sem volt képes teljes mértékben elfogadni vagy magáénak vallani Fjodorov *közös ügyét*. Ez azért lehetséges, mert Fjodorov *közös ügyében* minden ellentmondása és tagadhatatlan utópizmusa ellenére – egy az orosz bölcséletet és irodalmat örökké izgató-nyugtalanító probléma manifesztálódik – *az orosz lélek vállára nehezedeó végtelen felelősségtudat*,

hiszen valóban jellemző tulajdonsága az orosz léleknek – az egyetemes megváltás kutatása, felelősséget vállalni mindenkiért. A nyugati ember könnyen megbékél azzal, ha sokak meghalnak. A nyugati ember nagyobb becsben tartja az értékek megszilárdítását, mint az egyetemes megváltást. Az orosz léleknek azonban nehéz megbékélnie nem pusztán azzal, ha sokak meghalnak, hanem már azzal is ha néhány vagy egy. Mindenki felelősséggel tartozik az egész világnak és az összes emberért. (Bergyajev 2004: 426)

S Fjodorov hozzátenné – az összes *valaha élt* emberért.

BIBLIOGRÁFIA

Orosz nyelvű szakirodalom

К. С. АКСАКОВ, 1861: *Полное собрание сочинений*. Том I. М. URL: <<http://www.knigafund.ru/books/21308>>.

Н. А. БЕРДЯЕВ, 2004: *Религия воскрешения* („Философия общего дела” Н. Ф. Федорова) *Н. Ф. Федоров: pro et contra. К 175-летию со дня рождения и 100-летию со дня смерти Н. Ф. Федорова* : Антология. Кн. 1. СПб: Изд-во Русского Христианского гуманитарного ин-та. 424–468.

—, 2010: *Русская Идея*. М.: „Издательство Астрель”.

А. С. ХОМЯКОВ, 1900: *Полное собрание сочинений*. Том I. М.

В. И. КИРЕЕВСКИЙ, 1911: *Полное собрание сочинений*. Том I. М.

Н. Ф. ФЕДОРОВ, 2004: *Н. Ф. Федоров: pro et contra. К 175-летию со дня рождения и 100-летию со дня смерти Н. Ф. Федорова* : Антология. Кн. 1. СПб: Изд-во Русского Христианского гуманитарного ин-та.

—, 2008: *Н. Ф. Федоров: pro et contra. К 180-летию со дня рождения и 100-летию выхода в свет тома „Философии общего дела”*: Антология. Кн. 2. СПб: Изд-во Русского Христианского гуманитарного ин-та.

—, 1995–2000: *Сочинения в 4-х книгах*. М.: Прогресс; Традиция.

—, 1985: *Философия общего дела. 1–2*. Lausanne: L’Age d’Homme. Lausanne. (Reprint.)

С. Г. СЕМЕНОВА, 2004: *Философ будущего века: Николай Федоров*. М.: Пашков Дом.

Nem orosz nyelvű szakirodalom

Pjotr CSADAJEV, 1981: *Filozófiai levelek egy hölgyhöz*. Budapest: Magyar Helikon.

Fjodor M. DOSZTOJEVSZKIJ, 1998: *A történelem utópikus értelmezése*. Budapest: Osiris Kiadó.

Nyikolaj F. FJODOROV, 1991: *Szupramoralizmus, avagy az egyetemes szintézis*. Fordította Baán István. *Filozófiai Figyelő* XIII, 180–202.

—, 1990: *What Was Man Created For? : The Philosophy of the Common Task*. Honeyglen Publishing. L’Age d’Homme. Lausanne.

Ilona KISS (ed.), 1992: *A megváltó Oroszország. Válogatás a szlavofil gondolkodók írásaiból 1839–1861*. Budapest: Századvég Kiadó.

Michael HAGEMEISTER, 1989: *Nikolaj Fedorov. Studien zu Leben, Werk und Wirkung*. München: Verlag Otto Sagner. (Dissertation, Universität Marburg).

Gábor SISAK, 1996: *Michael Hagemeister: Nikolaj Fedorov. Studien zu Leben, Werk und Wirkung. Marburger Abhandlungen zur Geschichte und Kultur Osteuropas*, Band 28. Verlag Otto Sagner, München, 1989. 550 S. *Studia Slavica Hungarica* 41, 387–394.

– –, 2008: *Az 1840–50-es évek oroszországi szlavofilizmusa. Eszmetörténeti elemzés.* Doktori disszertáció. (Kézirat) Letöltve: <http://doktori.btk.elte.hu/hist/sisakgabor/diss_nem.pdf>.

George M. YOUNG, 1979: *Nikolai F. Fedorov: An Introduction.* Belmont: Nordland Publishing Company.

Taras ZAKYDALSKY, 1976: *N. F. Fyodorov's Philosophy of Physical Resurrection.* Bryn Mawr, Ann Arbor, MI, USA. (Ph.D. thesis.)

POMEN DEONTOLOGIJE: PODOBNE IDEJE N. F. FEDOROVA IN ZGODNJIH SLOVANOFILSKIH MISLECEV

N. F. Fedorov (1829–1903) je eden najbolj izvirnih ruskih mislecev vseh časov, kljub temu da je bil v sovjetskem obdobju praktično nepoznan. Po koncu Sovjetske zveze je Rusija začela ponovno odkrivati svojo predrevolucionarno intelektualno dediščino in Fedorovove ideje, najpogosteje znane kot »skupna naloga«. Zgodnji slovanofilski misleci, kot so na primer Aleksej Homjakov, Ivan Kireevski in Konstantin Aksakov, so pogosto omenjeni kot možni vplivi na Fedorova, čeprav njihova intelektualna podobnost še ni bila podrobno analizirana. Članek izpostavlja podobne tematske ideje Fedorova in zgodnjih slovanofilov. Obravnavane so naslednje tri temeljne podobnosti: (1) zavračanje zahodnega individualizma in ideja, da je »zakon«, ki nadzorjuje odnose med ljudmi, idealna organizacijska moč za človeštvo; (2) delitev človeštva v dve skupini: *izobražena družba* in *ljudje* ali v Fedorovovi terminologiji – »učeni« in »neučeni«; (3) ruska »Sonderweg« (»posebna pot«) in njene mesijanske aspiracije. Poleg tematskih podobnosti članek preučuje tudi posebno, *idealistično* rabo terminologije, ki je značilna za vse navedene mislece in ki ne poudarja ontologije – kar obstaja ali je obstajalo, temveč področje deontologije – kar bi moralo obstajati.
